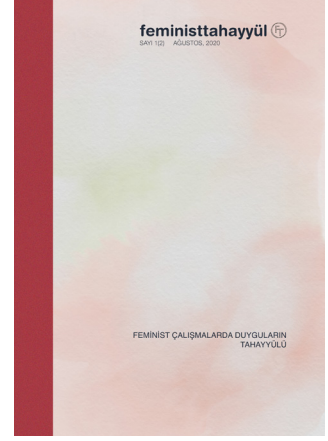

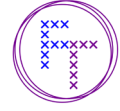
Maya Angelou: “Feminist İnat”, “Protest Neşe”.

Emek Erez

Feminist Tahayyül, 1(2): 315-324.
(Sanat)

© Bu eser ancak referans verilerek kullanılabilir ve izin
almaksızın çoğaltılamaz.

Maya Angelou: “Feminist İnat”, “Protest Neşe”

Emek Erez

Kadınların kendi benlikleriyle var olma süreçleri oldukça zorludur. Ataerkil düzenin biçimleri, toplumsal normların devamlı kontrol ve gözetim çabası birçok açıdan sıkıntılı bir varoluş sürecine sebep olur. Yazmak, bu noktada, pek çok kadın için kendini bir özne olarak var etmenin yolu olmuştur ve bu üretimler feminist tarih yazımının bir parçası hâline gelmektedir. Sara Ahmed’in ifade ettiği gibi: “Feminist bir yaşam yazılarak var edilmiştir” (2018: 110). Bu açıdan, eserleriyle yaşamını feminist yazının parçası haline getiren isimlerden biri olduğunu düşündüğüm Maya Angelou’dan bahsedeceğim.

1969’da ABD’de ve dünyada tanınmasını sağlayan *Kafesteki Kuş Neden Şakır, Bilirim* (2018) yayımlandığında yazar âdeta yaşamını tartışmaya açar. Bu kitabında, çocukluk ve ilk gençlik günlerini cesurca ve açık yüreklilikle anlatır. Irkçılığı, ayrımcılığı, sömürgeci bakışın gündelik hayata nasıl sirayet ettiğini, siyah küçük bir kız olmanın anlamını, genç bir kadına dönüşürken yazarın deneyimlediklerini okuduğunuzda, feminist bir yaşamı yazdığını fark ederseniz. Doğrudan ifade etmese de Angelou’nun yaşamı ve mücadelesi, boyun eğmeyen itaatsiz tavrı ve inatçılığı bize bunu sezdirir. Anlattıkları aynı zamanda bir kadının kendi varlığını özne olarak kurma ve tanınma mücadelesidir.

Angelou anne ve babası boşanınca kardeşi Bailey ile birlikte, ABD’nin güney eyaletlerinden Arkansas’a büyükannesinin, kendi deyimiyle “Anacık”ın, yanına Stamps kasabasına gönderilir. Buraya dair anılarından siyahların bu bölgede oldukça kapalı bir yaşam sürdürdüğüne tanık oluruz. Yazar “Anacık”ın mağaza işletmesi nedeniyle beyazlarla ilk olarak bu mekânda karşılaşır. Bu küçük kasabada, “Anacık”ın devamlı temkinli olmayı öğütlemesi, siyahların tanrı dışında sığınacak dostlarının olmadığı inancını Maya’nın kafasına yavaş yavaş yerleştirir. Yazarın metinlerine de zaman zaman sızan dindar yan bununla bağlantılı olarak okunabilir. Ayrımcılık onun için hayatın ortasında durur. Başka türünün mümkün olmadığı, çocukluğu boyunca ona çevresi, özellikle de “Anacık” tarafından hatırlatılır. Öyle ki onun kafasında

“beyaz halk” imgesi hayal olarak var olur:

Beyazların gerçek olduğuna asla inanmadığımı hatırlıyorum. Onların mutfaklarında çalışan çoğu kadın bizim Mağaza’dan alışveriş yapardı ve yıkanmış çamaşırları kasabaya geri taşıyacakları zaman, genelde büyük sepetleri bizim ön verandaya koyar ve kolalanmış kıyafetlerin içinden rasgele bir parça çekip çıkararak, ya ne kadar incelikli yaptıklarını ya da işverenlerinin eşyalarının ne kadar çeşitli ve gösterişli olduğunu gösterirlerdi (2018: 40).

Angelou’nun zihninde oluşan “beyaz” imgesinde “Anacık”ın mağazasında karşılaştığı olaylar, özellikle de çocukların emir veren tavırları etkili olur ve bu içinde bir öfkeye dönüşür. Angelou’nun otobiyografik metinlerinde deneyimlerini tüm çıplaklığıyla kaydetmesi, yaşamının tüm ayrıntılarını ortaya saçması oldukça cesurcadır. Okurken yazarın okuyucuların tepkilerini hesaplamadığı fark edilir. Bu durum Virginia Woolf’un “Kadınlar İçin Meslekler” yazısında bahsettiği anlamda “evdeki meleği öldürmek” olarak değerlendirilebilir (2017: 111-112). Böylesi bir yazma biçiminin altında tüm verili kodları reddederek, benliğini yazıyla ortaya koymak yatar. Anlatılmaya çalışılan, içimizde bizi denetleyen sese dur demek ve ondan kurtulmaktır. Angelou’nun yaşamının en trajik anlarından biri sekiz yaşındayken annesinin sevgilisi Bay Freeman tarafından önce taciz edilip, sonrasında tecavüze maruz kalmasıdır, “öldüğümü sandım” diyecektir anlatırken (2018: 89). Yaşamının belki de en kötü anısı olan bu dehşeti ayrıntılarıyla anlatmıştır, okurken müthiş bir etki bırakır. Sonrasında uzun süre hırçın bir tavır takınıp susacaktır.

İnadı Feminist Bir İnada Dönüştürmek

Maya Angelou’nun yaşamını okurken, özellikle şiirlerinde neşeyi, inadı ve acıyı aynı anda duyarsınız. Yaşamını bilmeden okuduğunuzda bir kahkaha bile yükselebilir dizelerden. Benim için onun tüm yaşadıklarına rağmen yazmak için diretmesi kendini başka bir şekilde yeniden doğurmak anlamını içeriyor. Angelou garsonluk, genelev işletmeciliği, aşçılık yapar hatta orduya bile yazılır. Dans etmeyi sever, blues şarkılarında kendini bulur, bir albüm bile yapar.

Fakat fikrimce, onun yaşamı en çok şiirlerinde karşılığını bulur. Çünkü tüm o duygu geçişlerinin kırılmalı ve her şeye rağmen inadını şiirlerinde tüm çıplaklığıyla duyarız. Sara Ahmed, babasının kendisine uyguladığı şiddet deneyiminden bahsederken şöyle söyler: “Bağırarak babamın şiddetini duyurdum. Bunu duyulabilir kıldım. Bundan bir şey öğrendim: Feminist olmak duyulabilir olmaktır, feminizm duyulmak için bağıraktır; şiddeti görünür kılmak için bağıraktır; feminizm bir ses kazanmaktır” (2018: 105). Maya Angelou yaşadığı şiddeti otobiyografik metinleriyle duyururken, feminist sesini şiirleriyle kazanmıştır. Bu nedenle onun metinleri bir anlamda Ahmed’in bahsettiği “inatçı feminist figürler” tarihine eklenebilir. Maya’nın inadını “Ayağa Kalkıyorum” (2015) şiirinde görebiliriz:

Beni tarihe kaydedebilirsiniz
Acı sözlerinizle, yalanlarınızla,
Beni yerin dibine, çirkefe batırabilirsiniz
Ama uçuşan toz gibi
Ben yine ayağa kalkacağım.

Hırçın özgüvenim üzüyor mu sizi?
Hangi sıkıntıyla kaçıyor rahatınız?
Biliyorum, çünkü oturma odamda keşfettiğim
Petrolü çıkarır gibi yürüyorum.

Aylar gibi ve güneşler
Mutlaklığı gibi medcezirin
Göğeren umutlar gibi
Ben yine ayağa kalkacağım.

Mahvolduğumu görmek mi istemiştiniz?
Boynum eğik ve gözlerim yerde?
İç burkan feryatların dermansız bıraktığı
Gözyaşları gibi düşen omuzlarımla?

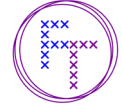
Böyle gururlu duruşum incitiyor mu sizi?
Neden kederleniyorsunuz bu kadar?
Biliyorum, çünkü arka bahçemdeki altın madenini
Kazıyormuş gibi gülüyorum.

Beni sözlerinizle vurabilirsiniz,
Gözlerinizle yaralayabilirsiniz beni,
Nefretinizle beni öldürebilirsiniz
Ama hava gibi, su gibi
Ben yine ayağa kalkacağım.

Cazibem dert mi oluyor içinize?
Baldırlarımın birleştiği yerde
Elmaslar varmış gibi dans etmem mi
Şaşırtıyor sizi?

Kulübesinden çıkarak utanan tarihin
Ayağa kalkıyorum
Acıda kök salmış bir geçmişten gelerek
Ayağa kalkıyorum
Yükselen ve uçsuz bucaksız bir kara ummanım ben
Kaynayıp kabarıyorum, dayanıyorum cezirde medde

Kulübesinden çıkarak utanan tarihin
Ayağa kalkıyorum
Acıda kök salmış bir geçmişten gelerek
Ayağa kalkıyorum
Yükselen ve uçsuz bucaksız bir kara ummanım ben
Kaynayıp kabarıyorum, dayanıyorum cezirde medde

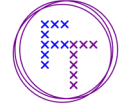

Kulübesinden çıkarak utanan tarihin
Ayağa kalkıyorum
Acıda kök salmış bir geçmişten gelerek
Ayağa kalkıyorum
Yükselen ve uçsuz bucaksız bir kara ummanım ben
Kaynayıp kabarıyorum, dayanıyorum cezirde medde

Korku ve dehşet gecelerini bırakarak geride
Ayağa kalkıyorum
Harikulade aydınlıktaki şafaklara doğru
Ayağa kalkıyorum
Beraberimde atalarımın yadigâr armağanlar
Umudu ve hayalim ben kölelerin.
Ayağa kalkıyorum
Ayağa kalkıyorum
Ayağa kalkıyorum.

Bu şiirde inat, öfke, neşe, başkaldırı, itaatsizlik gibi çok fazla duygu ve duygulanıma rastlarız. Hepsi ayrı ayrı kıymetlidir. Sara Ahmed'e dönersek, ona göre; "Feminizm inatçı olmaya istekli olmayı içerir; [...]şaşırtıcı olmayan bir şekilde, feminist tarihler kendini böyle ilan eden inatçı kadınlarla doludur" (2018: 111).

Maya Angelou'nun şiirine sinmiş böylesi bir inattan söz edilebilir. Bu şiirde, inat karşımıza her ne yaşanırsa yaşansın "ayağa kalkma" olarak çıkar. Yalanlara, nefrete, ırkçılığa, bedene dair olumsuzlamalara, resmi tarihin hegemonik yazımına karşı inatla ayağa kalkmaktır. Burada açığa çıkan inat aynı zamanda kendisine verilmiş her şeyi "reddederek kabul etmeyi" içerir.

Protest Tavır, Neşeli Karşılama

Fermâ Lekesizalın, ‘Ma’ Rainey ile Bessie Smith’in müziğinin ırkçılığa, beden nesne olarak kurulumuna, metalaştırmaya karşı bir duruş olduğunu ifade ederken, Ann Douglas’a atıfla bu müzik anlayışının “protest” bir yan içerdiğini ifade eder. Ona göre; “‘Protest’ sözcüğü popüler kültürün yozlaşmış bakış açısının dışında, siyahların öznel dünyasını, siyah benliğini ve kimliğini dışa vuran bir anlam ifade eder” (2013: 117). Maya Angelou’nun şiirlerinde de bu protest yanını tespit edebiliriz. Birçok yerde onun şiirini blues ile ilişkilendirildiğini görürüz. Tıpkı müzik gibi şiir de siyah bedenlerin benlik arayışında ve tanınma mücadelesinde bir araca dönüşür. Fikrimce Angelou şiirindeki bu protest yana, acıyı ifade etmenin yolu olarak neşeyi de ekleyebiliriz. Şiirlerinde neşe alaycı bir üslupla birleşerek siyahlara yönelik, ırkçılığın, ayrımcılığın ve cinsiyetçiliğin deşifre edildiği protest bir neşeye de dönüşür. Bu konuda ayrıca yine “inatçı” da bulduğum “Büyük Annelerimiz” şiirinin şu dizelerini örnekleyebiliriz:

Tarihin rüzgârında fırıl fırıl dönen şeritler gibi,

Kendisine verilen isimleri de duyuyordu:

Gündüz feneri, zenci orospu, sığır,
analık, mal yaratık, maymun, şebek,
kahpe, yelloz, eşya, şey.

Dedi ki;

Ben kendimce var olduktan sonra bu dünyada
sığmaz benim tarifim sizin dilinize,
ve kıpırdamam, kıpırdamayacağım.

Bu dizelerde bir yanda belirgin bir karşı çıkış görürüz, bir yanda da meydan okuma ve alaycı bir neşe. Dil ile açılmaya çalışılan nefret yarasını alıp kabul etme, kendi varlığını onaylama ve “kıpırdamayacağım” diyerek ayrımcı dilin karşısına dikilme, yarasını, acısını kendisine değil ona yönelen dile çevirme. Çünkü yaşam deneyimi ona önceden şu cümleleri kurdurmuştur: “Beyazların gerçekte ne düşündüğünü bilmelerine asla izin verme. Üzgünsen gül. Eğer içten içe acı çekiyorsan, dans et” (2018: 109).

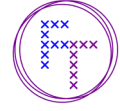

Mesafeli İlişki, Perdeli Yaşam ve Ötekinin Yüz'ü

Maya Angelou çocukluğundan itibaren beyazlarla ilişkilerinde mesafeli olmayı öğrenmiştir. Bu konuda daha önce de bahsettiğimiz gibi özellikle büyük annesinin, “Anacık”ın, tavrı etkili olmuştur: “Anacık beyaz halkla (ve hatta züğürt beyazlarla da) ne kadar az konuşursak o kadar iyi olduğunu söylediğinden, Bailey ve ben bu değişmiş havanın içinde ciddi ve sessiz dururduk. Ama oyuncu hayaletlerden biri bana yaklaşacak olursa, onu çimdiklerdim. Kısmen öfkeyle karışık gerilimimden ve kısmen bedeninin gerçek olduğuna inanmadığımdan” (2018: 42).

Siyahlar için yaşadıkları küçük kasabada beyazlarla olabildiğince temassız bir ilişki sürdürmek, bir bakıma yaşamda daha az sıkıntı çekmenin bir yöntemi olarak değerlendirilebilir. Karşılaşmaların kimliği aşındıran, onu sabit bir yerde konumlamamızı önleyen bir yanı olduğunu biliyoruz. Ancak eşitsizliğin, nefretin, ayrımcılığın yaşamın ortasından hiç uzaklaşmadığı bir hayatta mesafeli davranmak bir anlamda hayatta kalma stratejisine dönüşebilir. W.E.B. Du Bois, siyahların bir perdeyle doğduğunu ve bu nedenle ikili bir bilinçle yaşamak zorunda kaldığını hatırlatır: “Siyah; bir perdeyle doğmuş ve kendisini yalnızca diğer dünyanın ifşası vasıtasıyla görebildiği, özbilinç edinmesine imkân tanımayan bu Amerikan dünyasında bir ikinci-görü ile mükâfatlandırılmıştır. Bu ikili bilinç; bu kendi benliğine her daim başkalarının gözünden bakma hali; kendi ruhunu, onu eğlenen bir hor görme ve acımayla setreden dünyanın mezurasıyla ölçme hissi, özgül bir duygudur” (2016: 19).

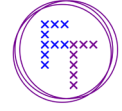
Kimliğin tanınma mücadelesinin parçası olduğu böylesi durumlarda ona sıkı sıkı tutunulur. İkili bir bilinçle hareket etmek kendininkiyle beyazın gözündeki yeri arasında kalmak, devamlı başkasının senin üzerindeki gözüyle yerini tayin etmek sıkıntılıdır. Angelou'nun yaşamında da bu durumun izini sürebiliriz; yaşamının bir döneminde denediği tüm işlerde başarısız olunca düzenli bir yaşam umuduyla orduya başvurur. Bu süreçte jinekoloji muayenesi olması gerekir, hemşirenin ve doktorun kendisine tavrını şu cümlelerle anlatır: “Hemşirenin suratı ifadesizdi ve doktor da sanki sadece zayıf bir göğüs, düz bir karın ve uzun siyah bacaklardan oluşuyormuşum gibi yüzümü görmezden geldi” (2018: 109). Bu cümlelerde Angelou'nun yüzüne bakılmamasının kırgınlığı hissedilir –ki yaşamına bakıldığında başkasının gözünde ne

olduğunu çok umursamadığı düşünülebilir-. Esirgenen bakışın, ön yargıyla bakmak kadar yaralayıcı olabildiğini sezeriz. Hemşirenin ve doktorun tavrı çok masum değildir. Hatta bilinçaltında sömürgeci bir bakış bile tespit edilebilir. Çünkü yüzün de bir tarihi vardır. Bir örnek vermek gerekirse David Le Breton’un aktardığı, Diderot’yla D’Alembert’in L’Encyclopédie’si’nin “zenci” maddesine bakılabilir: “Kendilerini farklılaştıran renkleri bir yana, başkalarından yüz çizgileriyle de, geniş ve düz burunlarıyla da, saçlarının yerine çıkan yünle de ayrılır, yeni bir insan türü oluşturuyor gibi görünürler” (2018: 96). Bu kategorize etmenin, bir yere sabitlemenin sadece bir örneğidir. Bu durum “başka” olarak kuran, sömürgeci bakışı ifşa ederken, siyahlara yönelik tavrın tarihsel köklerine gönderme yapar. Çünkü yine Breton’un ifade ettiği gibi; “Yüz hak edilen bir simgedir, yüzünün olmasıyla övünebilecek çok az insan topluluğu vardır” (2018: 96). Bu bakış siyahlara yüzleriyle övünemeyecekleri bir miras bırakmıştır. Angeolu’nun deneyimi açısından düşürüldüğü durum, yüzüne bile bakılmaması, bir nesneymişçesine muamele edilmesi bu nedenlerle basitçe geçiştirilemeyecek önyargılı bir belleğin dışı vurumuna işaret eder.

Maya Angelou’nun beyazlarla arasına çektiği “perde” sadece ikili bilinçle ve karşılaştığı ayrımcılıkla da ilgili değildir: “Siyahi toplulukla, beyaz olan her şeyin arasına ince bir perde çekilmişti, ama kişi ‘şeylere’ karşı korku-beğeni-nefret karışımı bir tavır geliştirmeye yetecek kadar perdenin ardındakini görebilirdi; beyaz halkın arabaları ve pırıl pırıl beyaz evleri, çocukları kadınları. Ama hepsinden önemlisi, onların çarçur edebildikleri servetleri en kıskanılası olandı” (2018: 61).

Bu cümlelerden söz konusu “perde”nin ayrıca derin bir ekonomik eşitsizlikle ilgili olduğunu da sezebiliyoruz. Yazarın çocukluğunu geçirdiği Stamps, siyahların ekonomik olarak beyazlardan hatta yazarın deyimiyle “züğürt beyazlardan” bile daha aşağıda bir gelir seviyesinde yaşam sürdükleri bir yer olarak karşımıza çıkıyor ve bu eşitsizlik Angelou’nun hem otobiyografik metinlerinde hem de şiirlerinde ifade ediliyor:

Kolları kocaman üçgenler çiziyor,
Sıkılı duruyor tombul elleri kat kat kalçalarının üstünde
Fasulyeye talim etmekten ve şişkoluktan
Yıllardır işe yaramaz olmuş kemikleri
Gerdanı titriyor, başa kakıla kakıla
Kabak tadı vermiş
Suçlamalardan. Çocukları oyuncak nedir görmemiş
Karanlık eşiklerde, çatı aralarında
Koşturup durmak oyun diye bildikleri,
Başkasının malına hınzırca el uzatmak
Yapıp ettikleri.
Bedenini satamayacak kadar şişman,
Bir işte tutunamayacak kadar öfkeli,
Rüyalarında şans işareti arıyor
Yürüyor çıplak elleriyle
Memurların inlerine
Payına düşen için.
“Sadaka değil bu.
Hakkımı arıyorum”. (2015: 88)

Maya Angelou'nun metinlerinde sınıfsal eşitsizlikler, cinsiyetçilik, kadınlık halleri, beden gibi konular sıklıkla yer buluyor. Siyah oluş, kadın oluş, yoksul oluş onun hem yaşamında hem de yazarlığında belirleyici. Angelou zorluklarla geçen yaşamını protest bir neşeyle ifade ederken, dünyaya karşı inadıyla kendini var ediyor ve yazısıyla bu inadı “feminist bir inada” dönüştürüyor. Halkının acılarını öncelikli tutsa da, kendi benliğini, kadınlığını geri plana atmıyor. Yaşamını cesurca tartışmaya açarken, siyah bir kadın olmanın dezavantajlı anlamını tüm dünyaya duyuruyor. Bize, onun bu direnen sesine eşlik etmek kalıyor. Çünkü o, “fazlasını da yaşadık görüldüğümüzden” (2015: 37) derken çok haklı.

KAYNAKÇA

Ahmed, S. (2017) *Feminist Bir Yaşam Sürmek*. (Çev. Beyza Sümer Aydaş). İstanbul: Sel Yayınları.

Angelou, M. (2015) *Kafesteki Kuşun Şarkısı*. (Çev. Faris Kuseyri). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

_ (2018) *Benim Adımla Toplanın*. (Çev. Doğan Dilcun Doğan). İstanbul: Everest Yayınları.

_ (2018) *Kafesteki Kuş Neden Şakır, Bilirim*. (Çev. Sinem Er). İstanbul: Everest Yayınları.

Breton, D. L. (2018) *Yüz Üzerine Antropolojik Bir Deneme*. (Çev. Orçun Türkay), İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

Lekesizalın, F. (2013) *Modern, Narsist Yaralı*. İstanbul: Doğu Batı.

Ünsaldı, L. Haz. (2016) *Yabancı*. (Çev. Nuri Can Akın, Kübra Eren, Ebru Arıcan, Burak Tekin, Begüm Mengü). Ankara: Heretik.

Woolf, W. (2017) *Benlik Üzerine Denemeler*, (Çev. Esra Çakıruylası). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.